

Vašek, Antonín

[Dzendzelivskij, [i.e. Dzendzelivs'kyj] J.O. Línhvistyčnyj [i.e. Línhvistyčnyj] atlas ukrajins'kych narodnych hovoriv [i.e. hovoriv] Zakarpatskoji oblasti [i.e. oblasti] URSS. I. (díl) ; Dzendzelivskij, [i.e. Dzendzelivs'kyj] J.O. Línhvistyčnyj [i.e. Línhvistyčnyj] atlas ukrajins'kych narodnych hovoriv [i.e. hovoriv] Zakarpatskoji oblasti [i.e. oblasti] URSS II. (díl)]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1965, vol. 14, iss. A13, pp. 227-231

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100343>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Kapitoly z péra V. G. Orlovové pojednávají o klasifikaci nářečí, o genezi a historii nářečních jevů, o lingvistické geografii a historické dialektologii, o komentáři k mapám apod. ukazují na závažnost zkoumání nářečí z hlediska jazykově zeměpisného a sestavení jazykového atlasu.

Závěrem rekapitulujeme, že sborník moskevských dialektologů věnovaný otázkám teorie jazykového zeměpisu plní v plné míře své poslání. Ke zkušenostem ruské dialektologie nelze nepřihlídnout.

Josef Skulína

J. O. Dzendzelivskij: Linhvistyčnyj atlas ukrajins'kych narodnych hovoriv Zakarpatskoji oblasti URSS I, II, Užhorod 1958, 1960.

Nedávný V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii právem vyzvedl důležitost lingvistické geografie jako jedné z nejzávažnějších pracovních metod jazykovědy a nemálo přispěl k jejímu teoretickému objasnění a prohloubení.¹ Zaslouženou pozornost zde vzbudil mj. i bystrý a podnětný teoreticko-metodologický referát docenta Dzendzelivského o zásadách sestavování regionálních atlasů slovanských jazyků,² který zřetelně prozrazoval zkušeného odborníka v dané oblasti a svou zasvěceností vyzněl velmi přesvědčivě. Byl také nutkavou pobídkou k tomuto mému pohledu na autorovo stěžejní dílo na tomto poli — na jeho kartografické zachycení a zpracování lexika dnešních ukrajinských nářečí sovětského Zakarpátí.³

Jazykový atlas I. O. Dzendzelivského nevznikl najednou a bez předběžné přípravy. Předcházela ho řada studií a článků materiálových i teoretických, vycházejících i v době mezi vydáním obou svazků atlasu, a navazují naň také práce vycházející nyní, po jeho publikování.⁴ — V nepříliš rozsáhlé, avšak hutné části úvodní (sv. I, s. 5—18, sv. II, s. 5—10) autor nejdříve zdůrazňuje význam lingvistické geografie, která doplňuje, zpřesňuje, a leckdy i pozměňuje výtečky jazykovědných pracovních metod jiných a je důležitá jak pro lingvistu, tak pro etnografy, historiky atd. Autor ukazuje, že bez použití jazykovězeměpisné metody není dnes možno řádně monograficky zpracovat běžně mluvený jazyk (nářečí) žádné rozsáhlejší oblasti. Při zkoumání geneze jednotlivých slovanských jazyků a jejich dialektů, při sledování jejich vzájemných vztahů i vztahů k sousedům atd. nám mohou významnou měrou pomoci jazykové atlasy, a to nejen obecně slovanský a atlasy jednotlivých slovanských jazyků, ale i atlasy oblastní, zabývající se studiem jen jisté části území daného národního jazyka. Na rozdíl od prvních dvou typů atlasů mohou si všimát atlasy oblastní také jevů drobnějších, na hustší síti, a nadto se mohou ve značnější míře zabývat i jinojazykovými vlivy. Všechny tři typy atlasů se vzájemně doplňují, autor ovšem vyzvedá jejich žádoucí jednotnost (a řekl bych: uvědomělou souvztažnost) v metodice kartografování, především pak při sestavování výchozího dotazníku.

Při pracích na atlasu autor vhodně využíval odborné literatury domácí i zahraniční, vycházejí přitom z marxistického strukturálního chápání jazyka a jeho vývoje. Tato strukturalnost mívá v různých okolnostech i různých plánech jazyka dosti různé konkrétní formy; značně speciální je zejména v lexiku, oblasti to autorova atlasového zkoumání. Každé slovo je podle autora jedinečným faktem, který je spjat prostřednictvím své hláskové a gramatické stavby s obecným jazykovým systémem (tj. systémem daného národního jazyka?), řekl bychom, začleňuje se do tohoto systému a spoluvytváří jej.⁵ Na druhé straně autor ovšem připouští možnost mluvit o samostatném systému lexikálním. Při mapování — užívá v zásadě fonetické transkripce nářečního atlasu ukrajinského jazyka, jen zčásti pozmeněné a doplněné podle vlastních potřeb — autor zobrazuje stejným znakem hláskoslovně navzájem odlišná slova, pokud je jejich různost výrazem pravidelných hláskových změn, tj. jde-li např. o dnes místně diferencované střídnice za někdejší společné východisko. (Např. mapa č. 18, *pid* // *puđ* // *puđ* „strop z desek“ a *i* // *u* // *ü* ze starého o.) Takto nabývají lexikální mapy jisté osobitosti v porovnání s mapami jevů hláskoslovných a gramatických. — Myšlenka sestavit tento jazykový atlas vznikla u autora při práci na slovníku zakarpatských dialektů. Tak dostal jak potřebné územní vymezení oblasti tamních ukrajinských nářečí, na níž pak sbíral materiál pro atlas, tak i povahu jazykových jevů (slovní zásobu) pro mapování. Síť bodů zvolil velmi uvážlivě a podle potřeb atlasu. Materiál sbíral jen v obcích s ukrajinským obyvatelstvem. Jižní Užhorodsko, jižní Mukačevsko, jz. Vynohradovsko a takřka celé Berehovo, které jsou osídleny Maďary, a jz. Rachivsko, osídlené Rumuny, do zkoumaného prostoru nezahrnul. Do sítě pojal celkem 212 bodů; její hustotu správně přizpůsobil nejen hustotě osídlení, ale i povaze nářečí samých; v místech s největší lidnatostí a maximální nářeční pestrostí jsou body jen 3—5 km od sebe. Kromě vsí autor pojal do sítě i rajónová centra, která jsou svým rázem rovněž vesnicemi (V. Bereznyj, Volovec, Iršavu, Mižhirju, Perečyn, Rachiv, Svaljavu a Tačevu). V každém bodu sítě — i v místech se smíšeným obyvatelstvem — sbíral autor materiál jen od starousedlého obyvatelstva ukrajinské národnosti, které je — jak říká autor — „typovým“ nositelem tradičního nářečí daného místa. Tento materiál získával autor

na základě speciálního dotazníku přímým terénním výzkumem v l. 1953–1957. Ve valné většině míst sbíral sám autor; jistou pomoc mu prokázali studenti užhorodské university a zakarpatské učitelstvo. Odpovědi na otázky získával prý v každém bodu sítě aspoň od 3–4 osob různého (jakého?) stáří. Zvláštní pozornost věnoval místům styku jednotlivých nářečních skupin a jazykových jevů. V některých případech autor využil pomocně nářečního materiálu atlasu ukrajinského jazyka z oblasti Zakarpátí; vidíme, že v komentářích k mapám na tuto okolnost náležitě upozorňuje (např. m. č. 15, 26, 34 aj.). Aby měl zajištěn co nejspolehlivější materiál, vykonal autor v nejasných případech nový, doplňkový výzkum. — Atlas má za cíl (1) ukázat současnou lexikální nářeční diferenciaci Zakarpátí; (2) ukázat vztah lexika zakarpatských nářečí k celonárodním ukrajinskému jazyku i jiným ukrajinským dialektům; (3) ukázat lexikální vztahy zkoumaných nářečí k jazykům sousedním, zvl. slovenštině, polštině, maďarštině a rumunštině; (4) dokázat, že zkoumané dialekty jsou vskutku ukrajinské (a ne jiné) a samy o sobě nevytvářejí žádný samostatný jazyk.

Vlastní těžiště atlasu I. O. Dzendzelivského tvoří jeho část mapová („Karty ta komentari“) s legendami a komentáři k mapám. Jsou zde mapy čtverého druhu: (1) pomocné, (2) m. jednotlivých jevů, (3) souhrnné a (4) podkladové.

Pomocné mapy jsou černobílé a jsou dvě: první s dnešním administrativním rozdělením Zakarpátí na okresy (rajóny), druhá se starým dělením na župy (trvajícím od rozhraní 13. a 14. století do r. 1919).

Mapy jednotlivých jazykových jevů (hnědo-modré, celkem 270) tvoří nejrozsaáhlejší složku celého díla. Takřka všechny (268) zachycují různá vyjádření téhož pojmu na různých místech zkoumané oblasti, jeho teritoriálně-jazykovou diferenciaci. Na téže mapě jsou tedy vždy porovnávaná různá označení téhož pojmu, tj. názvy sémanticky rovnocenné. Známé případy, v nichž na jedné části zkoumaného území existují jen názvy jednotlivin, bez označení příslušného pojmu souhrnného, druhového, na jiné části je pak jen označení pojmu druhového, neexistují však názvy daných jednotlivin, autor na téže mapě právem obvykle neuvádí (nejde o jevy sémanticky rovnocenné). Činí tak výjimečně jen tehdy, jestliže ony názvy jednotlivin jsou nanejvýš 2–3, a popřípadě navíc jeden z nich může mít rovněž platnost druhovou. (Tak např. m. č. 57, názvy ženské zástěry.) Zbývající dvě mapy (č. 53 a 149) jsou „sémantické“, zachycující na různých místech Zakarpátí různé významy téhož slova (*ljudy* a *čeljad*). Kromě slov různého kořene považuje autor při mapování za různá i slova základu stejného, rozlišující se nějakou nepravidelnou hláskovou změnou (metatezou atp.), z nichž značná část nejednou odráží jinojazyčné (nebo jinonářeční) vlivy. (Srov. např. m. č. 9, vých. *lysyc'a* // záp. *lyška*, které je západoslovanské.) Valná většina zmapovaných lexikálií je starých; aby však byl alespoň zčásti zachycen vývoj lexika v různých historických údobích, nescházejí zde ani jevy (názvy) dosti mladé. Pokud jde o zpracovávané sémantické okruhy, možno říci, že je atlas značně bohatý a že zachycuje všechny nejdůležitější oblasti života venkovského člověka; uvádí je v tomto sledu: (1) názvy okolní přírody a jejich jevů; (2) názvy zvířat a rostlin; (3) názvy lidského obydli a všeho, co s ním souvisí; (4) slova spjatá s oblastí lidových zvyků a obřadů; (5) názvy částí lidského a zvířecího těla a všeho, co s nimi souvisí; (6) názvy příbuzenské a z oblasti rodinného života; (7) názvy z oblasti odívání a obouvání; (8) názvy jídel a nápojů; (9) názvy nádobí; (10) zemědělský slovník (názvy plodin, nářadí a jeho částí, slovník spjatý s obděláváním půdy aj.); (11) slovník spjatý s chovem dobytka; (12) názvy dopravních prostředků; (13) názvy z oblasti pracovních nářadí, nástrojů a přístrojů; (14) názvy různého materiálu; (15) slovník tkalcovský, mlynářský, kovářský aj.; (16) názvy státních a jiných institucí a všeho, co s nimi souvisí; (17) názvy různých abstrakt; (18) základní a řadové číslovky; (19) adjektiva a příslovce; (20) zájmena; (21) pomocná, „služebná“ slova a (22) onomastika. Tyto sémantické okruhy se vyskytují vcelku paralelně v obou svazcích atlasu (vlastní jména jsou však jen na sklonku druhého z nich); druhý svazek je tedy takto jakýmsi doplňováním a prohlubováním svazku prvního. Větší přehlednosti a snadnějšímu srovnávání i konfrontaci (vnitřní i vnější, tj. s pracemi jinými) bylo by zde jistě prospělo též formální označení těchto jednotlivých okruhů na mapách. — Z hlediska jazykové struktury bývají pospolu porovnávány a mapovány jevy jak svým významem, tak svými vzájemnými vztahy různé, možno s autorem říci několikastupňové. S přihlédnutím k tomu volí pak autor i rozdílnou techniku k jejich zobrazení: Porovnávání prvního stupně (základní, A) s růzností v kořenech slov zobrazuje povahou zaplnění, barevného odstínění daného znaku (●, ○, ●●, ●●●, ●●●●). (Někdy sem autor pojímá i slova etymologicky totožná, avšak s výrazně odlišnou hláskovou a gramatickou stavbou, v komentáři na to ovšem upozorňuje.) Porovnávání druhého stupně (B) přihlíží k názvům o stejném základu (kořeni), avšak s odlišným slovtvorným forntem nebo odlišnou gramatickou stavbou; autor je znázorňuje různými znaky (○, △, □...). Porovnávání třetího stupně (C) zahrnuje nepravidelné hláskové a přízvukové varianty téhož slova; autor je zobrazuje průsvity (●, ●, ●●...). (Hláskové obměny téhož slova zrcadlíci pra-

videlné hláskové změny označuje však autor týměž znakem, viz výše, s. 228. Tak se také mapují — aby se příliš nehromadily mapy — některé hláskové obměny slov s drobnými nepravidelnými změnami; je to uváděno v komentáři.) Značné potíže prý autorovi působilo mapování slov přejatých. Připomíná, že sledování cizích vlivů v slovní zásobě takových dialektů jako jsou zakarpatské je mimořádně důležité. Ač mají nejblíže k stupni A, nelze je tam dát všechny, nýbrž opět jen ty, které se od svých protějšků ukrajinských liší kořenem nebo aspoň výraznou hláskovou nebo gramatickou stavbou. Případy lišící se od ukrajinských protějšků jen slovtvorně (různé slovákismy, polonismy...) klade autor obvykle do oddílu B; jen tam, kde mají na dané mapě všechny názvy stejný kořen, postačuje mu slovtvorná specifická výrazu pro zařazení do oddílu A. Vyskytují-li se v daném místě dva názvy téhož pojmu vedle sebe, uvádějí se v atlase oba, ovšem výskyt řidšího z nich je označen menším rozměrem daného znaku. — Ojedinelé názvy autor zobrazuje společným odkazovým znakem v podobě ležatého kříže (×). Je-li takový ojedinelý název utvořen z téhož kořene jako výraz na dané mapě již existující, vyjadřuje jej autor také křížem, avšak v kruhu, a to shodného odstínění s výrazem základním (⊗, ⊙ ...). Podrobnosti o obou případech se uvádějí v komentáři. Nevyskytují-li se v daném místě označení jevu pro nedostatek označované reality, vyjadřuje to autor na mapě znakem H a v zájmové míře komentuje. — Se způsobem mapování možno takřka bez výhrad souhlasit. Svědčí o autorově důkladném vzhledu do systému lexika, ve kterém citlivě a podle potřeb atlasu rozlišuje jednotlivé vrstvy. Snad by bylo práci učinilo ještě názornější, kdyby byl autor za prvořadé kritérium zvolil tvar znaku (○, △, □ ...) a teprve jako kritéria druhořadého užíval různé odstínění, zaplnění znaků (●, ○, ⊙, ⊗, ⊕, ⊖ ...), jež při své závažnosti v daném atlase není vždy s dostatek zřetelné (zejména tam, kde se užívá více nežli 2–3 znaků této řady; srov. např. m. č. 33, 55, 82 aj.).

Za hlavní skupinou map, zobrazujících jednotlivé jazykové jevy, následuje vyvrcholení celé práce — 29 hnědo-modrých map souhrnných („zvedených“) s uvedením 357 základních typů izoglex, které autorovi vyplynuly ze studia map individuálních jevů. Také mapy souhrnné — podobně jako skupina předcházející⁶ — jsou v obou částech atlasu co do průběhu svazků izoglex do značné míry paralelní, shodné, takže i zde je druhá část atlasu prohlubováním první. Tak jdou ruku v ruce mapy č. 1 + 12 (autor na nich svazkem 38 izoglex zřetelně vydělil nářečí huculská a přihlížeje také k jevům hláskoslovným a gramatickým dokazuje o nich — ve shodě s G. Geromským⁷ a proti pracím I. Zilinského aj. —, že nenáleží mezi tzv. nářečí karpatská; to podepírá i svazkem 11 i—s mapy č. 13, a zvláště sv. 13 i—s mapy č. 11), 2 + 14 (sv. 26 i—s odděluje východní nářečí Zakarpatí od dialektů západních; jde údolím řeky Riky po západní hranici bývalé župy marmarošské), 4 + 15 (sv. 22 i—s odděluje nářečí záp. rajónů od nářečí východních po údolí řeky Latorici), 5 + 16 (sv. 25 i—s odděluje nářečí velkoberezenské, perečynské a užhorodské od nářečí zbytku Zakarpatí; jde veslou o hranici mezi bývalou župou užanskou a berežskou), 6 + 17 (sv. 23 i—s vyděluje ze zbytku Zakarpatí okrajová nářečí západní), 7 + 18 (sv. 25 i—s vyděluje ze zbytku Zakarpatí tzv. nářečí verchovinská; napomáhá tomu i 8 i—s mapy č. 19), 8 + 20 (sc. 19 i—s — doplněný izoglosami map č. 7 + 18 a 9 + 22 — vyděluje nářečí verchovinská a huculská od zbytku Zakarpatí. Na základě lexikálních i hláskoslovných a gramatických rozdílů mezi nářečím Zakarpatí a mezi verchovinskými a sousedními bojkivskými nářečímí autor proti I. Paňkevičovi aj. odmítá spojování zakarpatských a bojkivských nářečí v jedinou, bojkivsko-středokarpatskou skupinu) a 9 + 22 (sv. 26 i—s odděluje jižní centrální Zakarpatí od oblastí záp., sev. i huculských). Zbývající část map není průběhem svazků izoglex v obou částech atlasu paralelní. Z těch map m. č. 3 odděluje nářečí východní od západních (sv. 7 i—s jde údolím ř. Boržavy) a č. 21 svazkem 10 i—s odděluje nářečí horských a podhorských rajónů Zakarpatí od nářečí oblastí nížinných. Ostatní mapy vymezují méně početnými znaky nářeční celky menší (užhorodský, berehovský aj.) a jejich izoglosy jsou nejednou dosti rozptýlené. — Jednotlivé izoglosy autor zobrazuje technikou v podobných případech obvyklou: čarami plnými, různě přetřhanými, složenými z křížků, kroužků... Tyto mapy mu — jak jsme viděli výše — vzniklymi svazky izoglex ilustrují jisté rozdělení zkoumaných nářečí. Autor zde tedy vychází ze shod v rozšíření jednotlivých pojmenování rozmanitých předmětů a jevů, v poznámce však správně upozorňuje i na možný odlišný typ souhrnných map: v hláskosloví a gramatice — jak říká — možno na souhrnné mapě uvádět vždy jevy téhož řádu nebo jevy velmi si blízké, ve slovníku pak jevy jisté lexikální skupiny. Soudím, že autorem v atlase užitý kritérión je možné a oprávněné, podobně jako by bylo možné a docela správné jsouc mutatis mutandis užito i u jevů hláskoslovných a gramatických. V těchto jazykových plánech je sice vhodné a potřebné přihlížet najednou vždy k jevům nějak příbuzným, vzájemně blízkým, ovšem základním požadavkem může být i zde shoda v rozšíření jevu. Autorův přístup nám ukazuje stav a vývoj jazyka především jako jevu společenského, jeho tzv. vnější dějiny. Druhé hledisko, uváděné jím jako rovněž možné, tj. přihlížení k vzájemné systémové blízkosti zkoumaných jevů, hledí pak spíše k vnitřním dějinám jazyka, k vývoji jeho struktury. Volba kritéria záleží tedy na tom, čeho chceme mapou především

dosáhnout. Snažíme se přirozeně vždy o postižení obojího, to se nám však (zčásti) daří jen u hláskosloví a gramatiky; u lexika je situace o to obtížnější, že zatím mezi jazykozpytci není dosaženo jednoznačné shody v odpovědi na otázku, v čem tkví podstata struktury slovníku (ba je-li nějaká vůbec). Této skutečnosti si byl autor atlasu patrně dobře vědom, neboť v závěru práce uvádí 9 (modrých) map podkladových, na které prý si může sám uživatel atlasu nanést izoglosy téhož typu, např. historické lexikon, slovakismy, rumunismy atp. Tyto blankovky mají tedy sloužit jako podklad pro výše zmíněný druhý typ souhrnných map, které si pak může sám uživatel díla upravit individuálně podle svých potřeb nebo prostě jako výraz svého pojetí systému slovní zásoby.

Legandy k mapám jsou stručné, ale výstižné. U map jeví přinášejí základní označení a objasnění pojmu a jeho teritoriálně-lingvisticky diferencované označení (nebo slovo a jeho teritoriálně-pojmovou variabilitu) a znaky tuto formální (nebo obsahovou) rozrůzněnost na mapě zobrazující. U map pomocných je uvedeno jen téma a u druhé z nich i názvy starých žup a čísla na mapě je označující. U map souhrnných se vždy uvádí jejich číslo, čísla jednotlivých izoglos odkazující na komentář k mapě a znak (typ čáry) na mapě je zobrazující. — Vhodně sestaveny jsou i komentáře k mapám. U map jeví obsahují otázku, podle níž se sbíral materiál pro danou mapu, potřebný bližší výklad zkoumaného jevu a znaku jej zobrazujícího, někdy i obrázek příslušného předmětu. Jako doklad užití mapovaného názvu v běžné řeči uvádívají se rovněž přísloví a hádanky, ve kterých byl zaznamenán. Komentáře k souhrnným mapám obsahují jednak celkové bližší poučení o mapě, jednak potřebné informace o jednotlivých izoglosách s uvedením odkazů na mapy daných individuálních jevů. — Práci provází dvojí seznam bodů sítě, číselně-geografický a abecední; literatura předmětu, obsahující všechny tištěné práce o zakarpatských nářečích až do r. 1959 (kromě prací o ukrajinských nářečích, která jsou v ČSSR), práce syntetické, které se nějak dotýkají také nářečí Zakarpátí, dotazníky pro sběr nářečního materiálu, nejzávažnější práce národopisné se zápisy odrážejícími místní nářečí, a konečně nejvýznamnější památky napsané v Zakarpátí a jejich lingvistické rozbor; seznam užitých zkratk a velmi užitečný (a spolehlivý) věcný rejstřík. Obsah a nečetná errata práci uzavírají.

Uhrnem lze atlas I. O. Dzendzelivského hodnotit velmi kladně. Je to vyzrálé dílo lingvistické geografie, pěkně zobrazující lexikální diferenciaci nářečí sovětského Zakarpátí. Přináší bohatý a spolehlivý materiál, dobře jazykověteoreticky zpracovaný a ve svých závěrech, za něž můžeme komentáře k některým souhrnným mapám (a svým způsobem i souhrnné mapy samy) právem považovat, vskutku přesvědčivý. Svědomitost zpracování celé publikace se odráží mj. také v tom, že míra být i formálních opomenutí je opravdu snížena na minimum.⁸ (Škoda, že podobná díla nemívají vždy přípoju důkladnou závěrečnou studii, zobečující jejich nově přinášené poznatky a ukazující na jejich význam pro danou oblast jazykovědy; v tomto případě po takové studii přebohatý materiál atlasu přímo volá.) Tato práce znamená cenný přínos nejen pro ukrajínistiku, ale i pro konfrontační a komparatistická lexikologická studia slavistická a karpatologická vůbec (v nemalé míře i naše československá) jako jedno z jejich dalších solidních východisek i jako pěkný příklad a naléhavá pobídka k následování. Měla by být následována i u nás, neboť přes řadu teoretických příspěvků k práci na českém jazykovém atlasu i na jazykovém atlasu slovenském zůstáváme v této oblasti bádání značně pozadu, ač nemusí být pochyby o prospěšnosti podobných regionálních jazykových atlasů i v Československu a ač by teoretické i materiálové předpoklady pro

¹ Zejména referát R. I. Avanesova *Opisatel'naja dialektologija i istorija jazyka a diskuse* k němu.

² I. O. Dzendzelivskij, *Zasady układannja rehionalnych atlasiv slovjanskych mov*.

³ Týž, *Lingvističnyj atlas ukrajinskych narodnych hovoriv Zakarpatskoj oblasti URSSR (Leksyka)* I (1958), II (1960), Užhorod.

⁴ Sem hledí i jeho zmíněný referát na sofijském sjezdu; srov. pozn. 2.

⁵ Pokud ovšem vycházíme z teze, že národní jazyk je systém systémů, o níž se nejednou pochybuje.

⁶ Srov. s. 228.

⁷ Georgij Gerovskij, *Jazyk Podkarpatské Rusi, Československá vlastivěda III — Jazyk*, Praha 1934, s. 460—517, zde zvl. s. 479—450.

⁸ Z ojedinělých nepřesností viz např. komentář k souhrnné mapě č. 29, pokud jde o nářečí huculská: na 4. ř. třeba dodat: „kromě huculských“.

takovou práci byly.⁹ — Na závěr třeba vyslovit jen přání, aby i další svazky Jazykového atlasu ukrajinských lidových nářečí zakarpatské oblasti USSR, které mají být věnovány hláskoslovně a gramatické stavbě těchto dialektů,¹⁰ byly stejně zdařilé jako atlasová práce I. O. Dzendze-livského a aby byly co nejdříve na knižním trhu.

Antonín Vašek

Franciszek Slawski: Zarys dialektologii południowosłowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych. Warszawa 1962. 252 s., 5 mp.

Franciszek Slawski, významný polský badatel v oblasti jižních slovanských jazyků, vydal práci o základech srovnávací jihoslovenské dialektologie. Jde o téma dosud souhrnně málo zpracované. V širokém materiálu, jakým jsou dialekty všech jižních slovanských jazyků, je někdy těžké správně zhodnotit dílčí jevy a konfrontovat výsledky starších výzkumů s poznatky novějšími. Kromě toho autor prakticky nemohl srovnat popisované jevy s tím, jaký je skutečný stav dnes. Přesto zpracoval Slawski své téma pečlivě; kompilační charakter některých míst není celkově na závadu.

V úvodu podává autor základní zeměpisné, historické a jazykově-diferenční údaje o jižních slovanských jazycích. V této části Slawski dostatečně nepihlédl k otázkám konstituování spisovných jazyků. Takový pohled by byl potřebný, zvláště proto, že čtyři dnešní spisovné jihoslovenské jazyky se formovaly v různých obdobích a za různých okolností. Následky jsou patrné i v poměru spisovného jazyka k nářečím.

Následuje přehled jednotlivých místních nářečí od západu jihoslovenského území k východu. Je třeba vyzvednout, že se autor nenechává unést zbytečnými polemikami s nesprávnými názory, jichž bylo v těchto otázkách dosti, a usiluje o jasný objektivní přehled problematiky. Nežůstal však prost dílčích nedostatků. V oblasti slovinských dialektů autor vychází z dokonalého třídění Ramovšova a doplňuje je výzkumy Maleckého a jiných lingvistů. Tento postup lze schválit. Těžší je zpracování srbocharvátských dialektů. Slawski postupuje od západu k východu a vychází z klasifikace Ivíčovy. Avšak štokavská nářečí je z didaktických důvodů nutno uspořádat buď podle akcentuace (od nejstarší k nejnovější), nebo ve sledu 1. ekavské dialekty, 2. jekavské, 3. ikavské — příp. naopak. Slawski postupuje geograficky, a to ještě ne zcela důsledně, takže výsledkem je postup od nejsložitějších jevů k nejjednodušším. Proto čtenář, méně obeznámený s problematikou, musí se stále vracet k výkladům už podaným.

Nejtěžším problémem jsou nářečí makedonská. Dialekty na území makedonské federální republiky je třeba klasifikovat podrobněji; není nutné bezvýhradně přejímat starší třídění Seliščevo, protože dnes jsou známy výsledky novějších zkoumání, avšak ne bez problémů je i Slawského třídění makedonských dialektů, vycházející z dnešních státních hranic. Štipický dialekt by bylo lépe oddělit od centrální západomakedonské skupiny. O pomezích nářečích Ochridská a Galičnicku by bylo potřeba říci více. Archaické makedonské dialekty se nevyskytují jen na území dnešního řeckého státu, a naopak, ne všechny dialekty, které jsou dnes v Řecku, jsou archaické. Šťastně vyřešil Slawski otázku zařazení přechodových dialektů mezi srbocharvátsčinou na jedné straně a makedonštinou a bulharštinou na druhé. Tento problém býval v minulosti Achillovou patou jihoslovenské dialektologie. Méně přesný je však popis nářečí tzv. piňinské Makedonie, která tvoří homogenní skupinu a o nichž existuje literatura, kterou Slawski nevzal na zřetel, totiž práce N. Aleksieva, D. Molerova a zejména nejnovější práce S. Stojkova. — Bulharská nářečí jsou tříděna podle obvyklých starších kritérií, což pochopíme z toho, že v soupisu pramenů nejsou uvedeny nejnovější práce prof. Stojkova a jeho žáků. Poměrně podrobně autor popsal bulharská nářečí východní, ale větší pozornosti by zasloužila i západní oblast pro svou pestrost. Kladem práce Slawského je, že si dost podrobně všímá jihoslovenských dialektů, odločených od mateřského území a rozptýlených v jinonárodním prostředí. Důkladněji bude třeba popsat poměry v Banátu; autor pravděpodobně pro tuto oblast neměl dost pramenů.

Kladem práce je uvedení 114 textů, zahrnujících téměř všechny nářeční oblasti, i když některé jsou zastoupeny více texty (nářečí čakavská, kajkavská, jihomakedonská, většina východobul-

⁹ Návrh na sestavení speciálního regionálního, ale zároveň i nadnárodního jazykového atlasu karpatského a některé předpoklady jeho realizace jsem přednesl na nedávném sjezdu slavistů v Sofii; viz sborník materiálů sjezdu (v tisku). Navrhovaný atlas by se ovšem odlišoval od karpatského atlasu sovětského připravovaného S. B. Bernštejnem, v podstatě regionálního to atlasu národního. (Sr. A. Vašek, *Sur la méthodologie des recherches carpatologiques linguistiques*, *Romanoslavica* XII, Bukurešť 1966, v tisku.)

¹⁰ Přípravují je pracovníci ukrajinské Užhorodské státní university; srov. předmluvu k prvnímu svazku atlasu, s. 4.